

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יד, תשכ"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

בירורי לשון

טז. "כל התחלות קשות"

(מכילתא דר' ישמעאל ליתרו י"ט, ה ; רש"י לתורה שם)
להבאה החשובה, שהביא ד"ר נחמיה אלוני (לשוננו לעם,
קל"ג, 28—29) משירת ספרד: "הם יודעים, כי כל תחלות
קשות", יש להוסיף, שכך הוא נוסח הפתגם במכילתא דרבי
שמעון בן יוחאי (מהדורת הופמאן, תרס"ה, וגם במהדורת
אפשטיין-מלמד, תשט"ו) ובמדרש הגדול לס' שמות (מהדורת
מרדכי מרגליות, תשט"ז)¹. וכבר חלק על קריאת אליעזר בן
יהודה (במילונו, ווו, 1226) כל התחלות בח' קמוצה ר'
בנימין ואב בכר (הצופה לארץ הגר, כרך ב', ע' 14) בזה
הלשון: ויודע אני שכן שגור... אבל לבי אמר לי שהנכון
לקרוא התחילות", והסתייע במאמר אין דורשין תחילות
שבמכילתא דר' ישמעאל משפטים פרשה ט"ו (לשמות כ"ב, ז)
ופרשה כ' (לשמות כ"ג, יט), וגם הזכיר את נוסח מכילתא
דרשב"י, וסיים ואמר: "אבל עכ"פ הנכון לקרוא המלה בה'
הידיעה". ולפני כמה וכמה שנים סופר בעיתון יומי בשם
אחד מזקני חכמי ירושלים, שמטעמי דקדוק קרא גם הוא
כל התחילות קשות בח' חרוקה ופסל את ההגייה התחלות
בח' קמוצה. הרי כל שלפני שם עצם ברבים דרכה לגרור

1. עפ"י כמה כתבי יד, חוץ מכ"י אחד שבספרייה הלאומית,

שכתוב בו: שכל התחלות קשות.

ה' הידיעה, כמו: כל הדברים, מכל הלילות, וכיוצא בהם. ברם אין טענתם טענה, כי כבר במקרא נמצא: כי כל לבבות דורש ה' (דה"א כח, ט. ומזה בתפילת נשמת בנוסח מתוקן של גרמניה: וכל לבבות ייראוך), להוציא כל נשים (עזרא י, ג) ועוד; ובספר בן סירא (ג, ז או ח) אנו קוראים: בני במאמר ובמעשה כבד אביך, עבור ישיגוך כל ברכות. ובלשון חכמים יש צירופים הרבה בדרך זו: כל נדרים שנדרת (משנה נדרים, י, ד), כל אומניות (קידושין ד, יד), מכל מצוות התמורות בתורה (תורות א, א), ועוד דוגמאות במשנה. והמעייין ב"אוצר דברי חכמים ופתגמיהם" מאת ר' אהרן היימאן וב"מכלול המאמרים והפתגמים" מאת ר' משה סבר ימצא מן התלמודים ומן המדרשים: כל טובות וברכות, כל מצוות, כל פינות ועוד ועוד. וכך קראנו במזרח אירופה ברש"י ליתרו: "כל התחלות קשות בח' קמוצה. ועדות לקריאה זו גם במערב אירופה נמצאת בספר של אברהם טנדלאו Sprichwörter und Redensarten deutsch-jüdischer Vorzeit דמיין, 1860, ע' 238: Kol Has-choles kosches.

כך ניקד ברש"י ליתרו התחלות בקמץ גם א"ש אונדרוויזר בס' שמות שלו, אמשטרדם, 1897. כמו כן מנוקד במאה השמונה-עשרה בספר מראה המוסר של ר' זעליגמאן אולמא, אוביבאך (= אופנבאך), תע"ו, 1716, התחלות בקמץ. אולם כבר לפני תקופת ההשכלה מוצאים אנחנו במקראות גדולות קהלות משה, אמשטרדם, שנת תפ"ד, 1724, פתגם זה ברש"י יתרו בתוספת ה' הידיעה: כל ההתחלות קשות. ובפירוש של ר' אליהו מזרחי לרש"י על התורה,

קושטאנדינה, תפ"ח, 1728, כתוב ביתרו בהבאת דברי רש"י:
"אם עתה תקבלו עליכם, יערב לכם מכאן ואילך, שכל
ההתחלות קשות", והרא"ם ממשיך ואומר: "ובמכילתא ועתה
קבלו עליכם שכל ההתחלות קשות".

ראינו, שפתגם זה נקרא בארבעה לשונות: כל
תחילות קשות, כל התחילות קשות, כל ההתחלות קשות,
והיותר שגור בפי העם, שכדאי לקיימו, כל התחלות קשות
ב ק מ ן ה ח'.

הערת המערכת:

מר גרשון שופמן מעיר לנו:

"כל התחלות קשות" יש רע לו: כל פינות שאתה פונה (יומא
טו ע"ב); ואפילו במקרא: "על כל פשעים תכסה אהבה" (משלי י', יב).
ואין צורך ב"תחילות".

מרדכי לבנון

"כל התחלות קשות"

כמו שעל המלה הקצרה והקלילה כי נאמר (רש"י,
וירא טו; תענית דף ט א, ועוד ועוד), שהיא משמשת בארבע
"לשונות" ("אי, דילמא, אלא, דהא"), כן יש לאמור על כל,
אף זו מלה קצרה וקלילה, שהיא משמשת, בדרך כלל, בשלוש
"לשונות". מהן שתיים ביחיד, לפי מה ששם העצם
שאחריה בא עם ה"א הידיעה או בלי ה"א הידיעה (כל היום;